

ZİYA ÖZEL/ZAKKUM OLAYI: YAZIŞMALARDAN TTB VE MERKEZİ OTORİTE TUTUMU

Eriş BİLALOĞLU*

Özet: "Zakkumcu Ziya" olayı Türk Tabipleri Birliği (TTB) Merkez Konseyi'ni, Türkiye tıp ortamını meşgul eden ve kamuoyunda oldukça tartışmalara yol açan bir "örnek vaka"dır. Bu yazıda konuyla ilgili TTB yazışmaları ile Bilim ve Şarlatanlık kitabının "Dr. Özel'in Hikayesi" bölümü kaynak alınarak medyanın konuyu kamuoyuna "sunuşu", merkezi otoritenin tutumu ve TTB MK'nin çabası aktarılacaktır.

Anahtar sözcükler: Ziya Özel, zakkum olayı, TTB

The Case of Dr. Ziya Özel/Oleander (Zakkum): The Attitudes of Turkish Medical Association (TMA) and Central Authority on the Basis of Past Correspondence

Abstract: "Dr. Ziya Özel (Zakkumcu Ziya)" case is a "case example", which has engrossed the Central Council of Turkish Medical Association and the medical community of Turkey and given rise to considerable public debate. In this article, the attitude of central authority, the efforts by TMA's Central Council and the manner of presentation of the case to public by media will be described based on the TMA's related correspondence and "the Story of Dr. Özel" section of the book named "Science and Charlatanism".

Key words: Ziya Özel, oleander case, TMA

"Dr. Ziya ÖZEL/Zakkum Olayı" nedir?

Ziya ÖZEL bir tıp doktoru, genel cerrah. Bir süre başhekimlik görevinde de bulunduğu Muğla Devlet Hastanesi'nde 1960'lı yılların ikinci yarısından başlayarak Nerium Oleander (Zakkum; NO) ekstresi ile terminal safhada kabul edilen hastalarda tedavi amacıyla çalışmalar yapıyor.

Bu durum 1987-88 yıllarında kamuoyu gündemine gelir, televizyon ve gazeteler aracılığıyla ulusal kamuoyunca "kanser ilacının mucidi/mucizesi" olarak paylaşılır (Batuhan, 1993).

Bilimsel ilaç araştırmalarında tanımlanmış güncel olarak kabul edilen/geçerli süreçleri izlemeden geliştirdiği (ilaç niteliği olmayan) zakkum ekstresini tedavi amacıyla hastalara vermesinin kamuoyuna yansmasıyla konu Türk Tabipleri Birliği (TTB)'nin de gündemine girer, Dr. Ziya ÖZEL'in kayıtlı olduğu ve muayenehanesi bulunan ilin İstanbul olması nedeniyle İstanbul Tabip Odası tarafından bir inceleme, soruşturma yapılır ve İstanbul Tabip Odası Onur Kurulu Tıbbi Deontoloji Tüzüğü'nün 13. maddesi uyarınca ceza verir.

MADDE 13 - Tabip ve dış tabibi, ilmî icaplara uygun olarak teşhis koyar ve gereken tedaviyi tatbik eder. Bu

faaliyetlerinin mutlak surette şifa ileneticelenmemesinden dolayı, deontoloji bakımından muaheze edilemez.

Tababet prensip ve kaidelerine aykırı veya aldatıcı mahiyette teşhis ve tedavi yasaktır.

Tabip ve dış tabibi; teşhis, tedavi veya korunmak gâyesi olmaksızın hastanın arzusuna uyararak veya diğer sebeplerle, akli veya bendeni mukavemetini azaltacak her hangi bir şey yapamaz.

TTB Yüksek Onur Kurulu (YOK) 16 Ekim 1988 tarihli toplantısında İstanbul Tabip Odası tarafından gönderilen Dr. Ziya ÖZEL hakkındaki dosyayı görüşür ve İstanbul Tabip Odası Onur Kurulu'nca verilen cezanın yürürlükteki mevzuata uygun olduğu değerlendirilmesiyle kararı oybirliği ile onaylar.

Medya eliyle köpürtülen zakkum "mucizesi"

Ziya ÖZEL/Zakkum "tedavisinin" kamuoyunda etkili olmasında yazılı ve görsel basın önemli bir rol oynamıştır. Medyanın yüzyılların deneyimiyle yerleşmiş, üzerinde ortaklaşılan ve kabul görmüş bilimsel yönetime dayalı araştırma ve tıp uygulama süreçlerini göz ardı ederek "mucize" yaratma çabasını ve oynadığı rolü göstermek açısından seçilmiş

*Dr., Toplum ve Hekim Dergisi Hakem Kurulu Üyesi

başlıklar üzerinden birkaç örnek aktarmak yeterli olacaktır.

İlk "adım" olarak dönemin Türkiye'de en etkili (ve tek) medya aracı olan TRT'nin 11 Şubat 1988 tarihindeki akşam haber programında Dr. Ziya ÖZEL **kanser ilacının mucidi** olarak ilan edilir. Kanser gibi çağın amansız bir hastalığına ilaç bulunmuştur ve bulan da bizden biridir!

Bu atmosfere rağmen üniversiteler/bilim insanlarından eleştiriler gelir.

13-17 Mart 1988 tarihlerinde Milliyet gazetesinde "Zakkum Dosyası" başlığında bir dizi röportaj yayınlanır. Dizinin ilk yazısının başlığı şöyledir: "**Dr. ÖZEL Meydan Okuyor**" (Batuhan, 1993).

Milliyet'teki yazı dizisini hazırlayan gazetecilerin İstanbul Tabip Odası'nın soruşturma açmış olmasıyla ilgili yorumları tam bir umut tacirliği örneğidir:

"... Milliyet'e yağın binlerce ve binlerce telefon, **ölümü, eliyle tutabilecek kadar yakınında hissedilen insanlara, yaşama umudunu bile çok görmeyenin büyük haksızlık olduğunun kanıtıdır**".

Gazetecilerin İstanbul Tabip Odası Onur Kurulu'nun ve Sağlık Bakanlığı komisyonunun vereceği karara yönelik ifadeleri ise daha da net olup yapının uygun olmadığını düşünerek engelleyici bir karar almalarının elini kolunu bağlayacak özelliktedir:

"**Dr. Özel'i hastalarıyla meşgul olmaktan engelleyecek bir karar**, doktordan çok, ölmekten başka yapabilecek bir şeyi olmayan insanlara haksızlık olacaktır.(...) en azından uluslararası patent sorunu çözülmüncüye ve yurtdışında Dr. Özel'in NO ilacı üzerinde yapılan bilimsel çalışmaların kesin sonucu alınıncaya kadar, **kanserlilerin yaşama umudunu boşa çıkarmayacak** bir karar alınmalıdır."

Dr. Ziya ÖZEL'in cümleleri de kamuoyu oluşturmaya yönelik benzer değerlendirmeleri içermektedir: "Benim gibi düşünen tıp adamları hayli arttı, ama bu cezalandırma baskısı varken, kim gelip yanımda yer alabilir ki? **Herkes baskı altında**. Bu baskı kalkmadıkça bir şey yapılamaz."

Milliyet gazetesinin 23 Mart 1988 günlü baskısında ilk sayfada büyük puntolarla şu haber yer alır: "İtalyan Bakan'dan Dr. Özel'e başvuru. (...) Altında ise "Kanserli akrabasının tedavisi için randevu rica etti" bilgisi verilir.

Yine Milliyet'te 28 Nisan 1988 tarihinde "İsviçre'nin umudu **Dr.Özel**" başlığıyla haber yapılır. Haberde (B.A.) bir Türk hastanın da benzer bir başvuruda bulunduğu bahisle "yaşam hakkı"nın olduğu, bu hak tanınmaz, Dr. ÖZEL'e tedavi olmasına izin verilmezse, Lahey'deki Adalet Divanı'na başvuracağı yazılır. Devamında izin verilmediği aktarılarak bu karar yorumlanır: "Sadece ve sadece yardım bekleyenlere bir darbe daha indirmişler. İstirap çekenlerin tek umudunu da söndürmekten başka bir işe yaramamışlardır."

6 Ekim 1988 günkü Milliyet gazetesinde "**SSK Hastanesinde Zakkum Mucizesi**" başlığıyla Dr. ÖZEL'in AIDS'İ tedavi ettiği haberi verilir. SSK Okmeydanı Hastanesi Çocuk Kliniği şefi ve şef yardımcısının verilen bir kandan AIDS bulaşan talasemi majorlu bir hastada ekstreyi denedikleri ve inanılmayacak bir iyileşme görerek (hasta kısa bir süre sonra kaybedilmiş) bunu kamuoyu ile paylaştıkları aktarılır. 13 Ekim 2016 tarihli Milliyet'te "**Ziya Özel, zakkumla tedavi edilen kızın hayatından endişe ediyor**" başlığı altında Özel'in sözlerine yer verilir: "Şimdi inanın korku içindeyim. Bilim adamı geçinen bazıları Belma'yı öldürür diye korkuyorum. Malum, bizimle uğraşanlar çok."

Bu süreçte yine Milliyet'te Dr. ÖZEL'in avukatı Burhan APAYDIN'ın (bilim insanlarının bir ekstreye ilaç diyebilmek için bilimsel yöntemlere uygun aşamaların yerine getirilmesi uyarılarına karşı) görüşleri habereleştirilir: "Asıl NO'nun **uygulanmasını** bilim adı altında **geciktirmeye çalışanlar insanlık ve sağlık suçu işliyorlar**."

TTB ve merkezi otorite tutumu

TTB Merkez Konseyi (MK) zakkum ekstresinin "her ne maksatla olursa olsun insanda kullanılıp kullanılmayacağı hakkında" Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Farmakoloji Anabilim Dalı öğretim üyesi Prof. Dr. Alaeddin AKCASU'dan bir rapor ister (TTB, 1990).

"Sayın Prof. Dr. Nusret FİŞEK, 1960'lı yıllarda Muğla'da bir operatörün o bölgede yetişen zakkum ile kanser tedavi ettiğini işitmişim. O yıllarda Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı bu konu hakkında bir soruşturma açmıştı. Soruşturma ile ilgili bir diğer operatör arkadaş bana "Böyle bir tedavinin mümkün olup olmadığını" sorduğunda o zamanki bilgilerimize göre mümkün olmadığı kanaatimi şifahi bildirmiştim. Gazetelerden öğrendiğime göre bu soruşturma sonucunda vekâlet, zakkum tedavisi uygulayan hekime gerekli cezai işlem uygulanmıştı.

1974 senelerinde bana bizzat kendisi gelerek zakkumdan elde ettiği ekstre üzerinde araştırma yapıp yapmayacağını sormuştu. Enstitümüzün kansere etkili drogların araştırılması için gerekli imkâna sahip olmadığını kendisine bildirdim ve zakkumun öteden beri kalp kuvvetlendirici etkisi bilindiği halde kansere etkisinden bahsedilmediğini bilimsel verilere dayanarak ilave etmiştim. Bana birçok kanser hastasına iyi geldiğini, elindeki ekstreyi anlattı. Ben de bunun mümkün olamayacağını, zira on senedir kullanılan bu ekstrenin etkisi olsaydı çoktan ilaca dönüştürülmüş olacağını söylemiştim. Sayın Prof. Dr. Bülent BERKARDA bu ekstrenin herhangi bir etkisi olup olmadığını görmek için klasik tedaviyi geciktirmemek kaydı ile teşhisi kendisi tarafından konmuş hastalarda denemeye başlamıştı. Buna paralel olarak insanlara enjekte edilen ekstrenin kilo başına düşen miktarının yirmi mislinin farelerde öldürücü etkisinin görülmediğini saptamıştık. Bu arada İstanbul'da bir ceza mahkemesi tarafından bilirkişi olarak çağrıldık. Mahkemenin bize verdiği ekstrede yaptığım akut emniyet testinde toksik etki görülmediği cevabını bildirmiştim. Benim adımları taşıyan rapor mahkemenin sorusuna cevap olarak verilmiş rapordur. Yoksa, zakkum yapraklarının toksisitesi üzerine yapılmış bir araştırma değildir. Esasen, içindeki aktif madde miktarları iklim şartları ile çok değişen bitkilerden standardize edilmeden toksisitesi hakkında bir fikir verilmesi olanaksızdır. Fakat bu bitki toksik madde ihtiva eden bitkiler meyanındadır.

Zakkum yaprakları bir zamanlar kalp yetersizliklerinde tedavi amacı ile kullanılmıştır. Halen tedavide kullanılmamaktadır. İhtiva ettiği glikozidler kalp yetersizliklerinde kullanılan glikozidlere yakın yapıdadırlar. Nerium Oleander yapraklarında bulunan total glikozid miktarı dijital yapraklarına nazaran daha fazla olduğu gözönünde bulundurularak, zaruriyet hallerinde kalp yetersizliklerinde kullanılabilir.

Zakkumun kansere karşı etkili olduğu ileri sürülmekte ise de kanaatimizce bu sav doğru değildir.”

TTB MK “zakkum ekstresinin bazı laboratuvar yönlerinin İsviçre Sandoz Laboratuvarlarında yapıldığı bilgisi” üzerine Sandoz İlaç Sanayi ile de yazışmış “Sandoz olarak klinikte kullanılması aşamasına gelip gelmediğini” sormuştur:

“.. zakkum ekstresi üzerinde Sandoz/Basel'de in vivo ve in vitro bir seri ön araştırma yapılmıştır. Bu ön araştırma neticesi; bu ekstrenin bağırsıklık sistemi üzerinde etkili olduğu, sitotoksik ve sitostatik (kansere

hücrelerini öldürücü ve çoğalmayı durdurucu) etkisinin bulunmadığı ve ekstrenin aktif maddesinin tanımlanması ve daha ileri testlerin mutlaka gerektiği sonucuna varılmıştır.

Zakkum ekstresi bu hâliyle klinikte kullanım aşamasında değildir. Şu noktayı açıklıkla belirtmek isteriz ki, Sandoz olarak bu konu bizim ilgimiz dışında kalmıştır. Ön raporun verildiği tarihten bu yana ekstre üzerinde başka bir çalışmaya ilgi duyulmamış ve devam edilmemiştir.”

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı (SSYB; şimdiki Sağlık Bakanlığı) tarafından Etik Kurul oluşturularak konu değerlendirilmiş ve zakkum ekstresinin insanlar üzerinde uygulanamayacağı kararını vermiştir. Ancak SB zakkumun tedavi amacıyla kullanılmasına karşı çıkan üyelerden arındırarak yeniden komisyon oluşturmuş ve “zakkum ekstresinin kanserli hastalarda kullanılabilmesine olanak veren” bir karar çıkartmıştır.

TTB MK bir basın açıklaması yaparak bu kararı “hükümetin kısa vadeli siyasi çıkarları düşünerek aldığı isabetsiz bir karar” olarak nitelemiştir (TTB, 1990):

“Çağdaş uygarlık düzeyiyle, bilimsellik ve insana saygı ile ilgisi yoktur. Biz umut ticaretine de insanlarımızın deney olarak kullanılmasına da karşıyız. Halk sağlığını ve meslek ahlakımızı yakından tehdit eden bu yanlış uygulamanın peşini bırakmayacağız. Ülkemizde saygın bilim adamlarının ve doğrudan yana olanların, bu bilim-dışı, çağ-dışı uygulamaya gerekli tavrı koyacaklarına ve konuya sahip çıkacaklarına inanıyoruz.”

TTB MK Başkanı Prof. Dr. Nusret FİŞEK de görüş açıklar: “Anlaşıldığına göre Bakanlık, (ilk) kararı beğenmediği için (...) beğendiği kişilerden oluşan bir komisyon kurmuş (...) Bakan KİTAPÇI (Sağlık Bakanı Nihat Kitapçı; 6 Temmuz 1988-31 Mart 1989) (...) Bakan KAHVECI'ye bağlı (1987-1990 Devlet Bakanı) Teşebbüsü Destekleme Ajansı üzerine bu ekstreyi uygulama ve geliştirme için bir vakıf kuracakları konusunda bir beyanat vermiştir. Bu durum hükümetin bilime de müdahale isteğinin üzücü bir örneğidir.”

Cezanın TTB YOK tarafından onaylanmasıyla karşı bazı tepkiler olur, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı konuyla ilgili bir açıklama yapar. TTB Merkez Konseyi bu açıklama üzerine değerlendirmesini kamuoyu ile paylaşır:

(...)

1. Bakanlık bildiride "Dr. Ziya ÖZEL'e ait NO ekstresinde bilimsel araştırma tamamlanmamış, tedavi edici aktif maddesi tespit edilip ilaç vasfına erişmemiştir..." demekle bilimsel gerçeği kamuoyuna duyurmuş olmaktadır. Bakanlığın bu kararını içten destekliyoruz.

2. Zakkum ekstresinin tedavi amacı ile kullanılması için birinci aşama deneylerin tamamlandığı yargısı yanlış. Konuyu incelemek üzere kurulan birinci komite birinci aşama çalışmalarının yetersiz olduğu görüşündedir. Eski Bakan AKARCALI (21 Aralık 1987-26 Haziran 1988 arasında SSYB) bu kararı beğenmemiş olmalı ki, ikinci bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyonun kuruluşunda taraf tutmuştur. Bakanlıktan ayrıldıktan sonra konunun bilimsel yönünü bilmediği halde zakkum ekstresi konusunda verdiği demeçlerle taraf tuttuğu kanıtlanmıştır. İki komisyon kararları arasında kısa bir süre vardır. Bu sürede laboratuvar deneylerinin tamamlanabileceğini kabul etmek olanaksızdır.

3. Şu nokta açıktır: "NO ekstresi henüz aktif maddesi bile belli olmayan bir ekstre dir. Yeterli hayvan deneyleri de tamamlanmamıştır, bu yüzden insanlar üstünde denenmesinin olanakları yoktur. Ne idüğü belirsiz bir maddenin umut kesilen hastalara zerki –active Euthanasie de- olduğu gibi tıp ahlakına aykırıdır. Ölen hastanın kanserden ölme olasılığı kadar toksik olduğu bilinen zakkum ekstresinden de ölmesi olasılığı vardır. Bu durumda zakkum ekstresi uygulayarak ölüme sebep olan hekim, adam öldürmek suçundan yargılanabilir. Hastanın ailesi tazminat davası açabilir.

4. Birinci aşama deneylerinin tamamlanmamış olması nedeniyle Tabip Odaları zakkum ekstresini bazı hastalarda deneyen hekimleri, disiplin cezası verilmek üzere Onur Kurulu'na sevk edebilir.

5. Zakkum ekstresinin aktif maddesinin elde edilmesi, bilimsel prosedürlere uygun olarak hayvan deneylerinin yapılması ve yapılanların sonuçlarının bilimsel kullarda tartışılması gerektiğine başından beri inanıyoruz ve bu çalışmaların sürdürülmesini istiyoruz.

Prof. Dr. Nusret FİŞEK TTB Genel Başkanı"

Bu süreçte 18 Haziran 1988 tarihinde henüz Sağlık Bakanı olan Bülent AKARCALI'nın Tercüman gazetesine verdiği beyanat "tipik" bir politikacı tutumunu yansıtır. Bakan "zakkum ekstresinin kanser tedavisinde kullanılması konusunda bilim adamlarından oluşan etik komitenin verdiği kararı tanımadığını ve zakkum ekstresinin kullanılmasını onaylayabileceğini" ifade eder. TTB MK yaptığı basın açıklaması ile Bakanı kınar.

Sağlık Bakanlığı kamuoyu ile paylaştığı açıklamayla somut bilgileri (birinci aşama deneylerin tamamlandığı

gibi) hatalı olarak yansıtmıştır. Bundan daha olumsuz olarak ise Dr. Ziya ÖZEL'in tedavi etmesini kararlı olarak engellememiştir.

TTB YOK meslek icrasından men etmesine, Sağlık Bakanlığı zakkum ekstresinin ilaç olarak kullanılmayacağına karar vermesine karşın Dr. Ziya ÖZEL Marmaris'te (Muğla) hasta tedavisine devam edebilmiştir. Muğla Tabip Odası Marmaris Savcılığı'na suç duyurusunda bulunmuş ama savcı soruşturma açmamıştır.

Bunun üzerine TTB MK tarafından Adalet Bakanı'na yazılır: "Merkez Konseyimiz ölüm cezasına karşı çıktığı zaman (28 Eylül 1985 sayılı Merkez Konseyi kararı) Bakanlığınız hakkımızda tahkikat açılması için Ankara Cumhuriyet Savcısı'na emir vermişti. Hükümetiniz vatandaşların sağlığı ile ilgili ve yasaları uygulatmanın görevi olduğu bilincinde ise, Muğla ve İstanbul Cumhuriyet Savcılarında adı geçen kişi hakkında tahkikat açmalarına emir buyurmanızı saygılarımla arz ve rica ederim."

TTB MK 25 Ocak 1990 tarihinde Başbakanlık'a TTB MK Başkanı Nusret FİŞEK imzasıyla yazı gönderir: "Sağlık Bakanlığının verdiği kararı uygulayamaması üzerine Adalet Bakanlığında da başvurduk. Bu Bakanlık'ta gerekli ilgiyi göstermedi. Son merci olarak sizden Dr. ÖZEL'in yasalara aykırı uygulamalarını durdurmanızı ve hastalarımızın hayatının korunmasını arz ve rica ediyoruz."

Sonuç olarak yazıda en karakteristik bulduğumuz medya, TTB ve Bakanlık yazışmalarından aktardığımız örneklerin bize anlattığı şudur: Bilimsel yöntem –şu ya da bu gerekçeyle- kişi(ler) ya da merkezi otorite açısından üzerinde tartışılmaz/uyulması gereken bir işleyiş olarak kabul edilmeyebilmektedir. Bu durum karşısında mesleki otorite bilimsel yöntemle sahip çıkan bir anlayışla halkı/kamuoyunu bilgilendirmeye ve yaptırım uygulaması için merkezi otoriteye yönelik çaba harcasa da sonuç alamaması mümkündür. Bu tür örneklerin yaşanmamasının güvencesi tarihsel olarak bilimin ve bilimsel yöntemin içselleştirildiği bir dokuya sahip toplum(lar) olabilir.

Kaynakça

Batuhan, H.(1993) Dr. Özel'in Hikayesi. İçinde: Bilim ve Şarlatanlık, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları: 373-416.

TTB(1990) 1988-1990 Genelgeler Yazışmalar Basın Açıklamaları. Ankara: Türk Tabipleri Birliği Yayınları.